

Selmân-ı Sâvecî'nin Gül Redifli Gazelinde Gülün Ele Alınışı

Yasemin YAYLALI (*)

Öz: Klasik Fars şiirinde neredeyse tüm şairler şiirlerinde tabiattaki güzellik unsuru olan çiçeklere bazen edebi sanatlar bünyesinde bazen de redif görevinde çokça yer vermişlerdir. Kuşkusuz bunlar arasında en çok kullanılan ve Peygamberin terinden doğduğu inancıyla ayrı bir öneme ve değere sahip olan çiçek gül olmuştur. Klasik Fars edebiyatında gül deyince genel olarak kırmızı gül anlatılmak istenmiştir. Kırmızı gül rengi, şekli, kokusu ve güzelliği bakımından çeşitli şeylere benzetilmiştir. Mesela kırmızı rengi yönüyle sevgilinin yüzüne ve yanağına ya da kana, şaraba, yakuta; şekli bakımından kadehe, lambaya, muma benzetilmiş; bazen de bizzat sevgili olmuştur. Çiçekler arasında gül, bahçenin sultanı kabul edilmiştir. Güle şiirlerinde yer veren şairlerden biri de Selmân-ı Sâvecî'dir. Hicri sekizinci yüzyılın önemli kaside şairleri arasında yer alan ve dönemin ileri gelenlerine söylediği kasidelerle ün kazanan Selmân, Divân'ında bazen edebi sanatlar vasıtasıyla bazen de redif olarak güllü kullanmıştır. Çalışmamızda Selmân-ı Sâvecî'nin "gül" redifli bir gazeli Farsçadan Türkçeye çevrilmiş ve gazelde "gül" kelimesiyle oluşturulan tamlamalar ve bunlara yüklenen anlamlar açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selmân-ı Sâvecî, gazel, gül, bülbül.

Discussing the Concept of Rose in Salman-ı Saveci's Ode as the Repeated Word after the Rhyme

Abstract: Almost all the poets of Classical Persian poetry included in their works the flowers as the concept of beauty in nature and they sometimes use these flowers as figures of speech mostly with the function of the repeated word after the rhyme. There is no doubt that the most common among these flowers is rose due to the belief that it comes from the sweat of the Prophet Mohammad and that is why it is so important and valuable. When rose is used in Classical Persian poetry, it is generally referred to red rose. Red rose is compared to various things due to its colour, shape, smell and beauty. For example, it is likened to the face or cheek of the beloved or to blood, wine, ruby due to its colour; to a chalice, lamp, and candle due to its shape; sometimes it has become the beloved itself. Rose among the flowers has been accepted as the sultan of the garden. Salman-ı Saveci is one of the poets who discussed rose in his poems. Salman who is one of the significant poets of odes and became popular due to the odes told by the notable people of the period in the 8th century of the Muhammadan calendar used rose in his Divân through figures of speech and sometimes with the function of the repeated word after the rhyme. In this study, one of Salman-ı Saveci's odes in which 'rose' was used as the repeated word after the rhyme has been translated from Persian into Turkish and the noun phrases formed with 'rose' and the attributed meanings have been explained.

Keywords: Salman-ı Saveci, ode, rose, rosebud, nightingale

Makale Geliş Tarihi: 07.02.2018

Makale Kabul Tarihi: 19.03.2018

*) Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü (e-posta: yasemin_yaylali@hotmail.com)

I. Giriş

Selmân-ı Sâvecî adıyla meşhur olan Hâce Cemâluddîn Selmân b. Hâce ‘Alâuddîn Muhammed-i Sâvecî (Safâ, 1386 hş, III/II: 1004), 709 (1309) yılında Sâve şehrinde doğmuştur (Nu‘mânî, 1339 hş, II: 156). Siyak ilminde ustalaşmış olan babası Hâce ‘Alâuddîn Muhammed-i Sâvecî, İlhanlıların sarayında maliye işlerinde görev almıştır (Karaismailoğlu, 2009: 446).

Selmân İyi bir eğitim almış; çağının ilimleri yanında siyak ilmini öğrenmiştir (Nu‘mânî, 1339 hş, II: 156). Gençlik yıllarından itibaren şiire ilgi duyan Selmân’ın ilk hamisi İlhanlı veziri Gıyâsuddîn Muhammed b. Hâce Reşiddüddîn Fazlullâh olmuş (Devletşâh, 1382 hş: 257); İlhanlıların yıkılmasından sonra ise Bağdat’ta Celâyir devletinin kurucusu Sultan Şeyh Hasan-ı Bozorg ve eşinin davetiyle Bağdat’a giderek Sultan Şeyh Hasan-ı Bozorg’un oğlu Sultan Üveys’in eğitimiyle meşgul olmuş ve melikü’ş-şuarâlîğe kadar yükselmiştir (Hidâyet, 1339 hş, IV: 350). Selmân’ın kaside yazdıkları arasında İlhanlı sultanlarından Sultan Şeyh Hasan-ı Bozorg, karısı Dilşâd Hatun ve oğulları Sultan Üveys (Râzî, 1389 hş: 1100); Muzafferî emirlerinden Şah Mahmûd ve Şah Şucâ bulunmaktadır (Değirmençay, 1999: 3-4).

Selmân şiirlerinde fasih ve akıcı bir dil kullanmış (Şuşterî, 1377 hş, II: 654); eserinde edebi sanatlarla özellikle çok fazla teşbih ve istiare sanatına yer vermiş ve adeta bu sanatlarla bir ressam gibi hikâyeyi resmetmiştir (Niyâumrân, 1390 hş: 104, 112). Hicri sekizinci yüzyılın en ünlü kasidecileri arasında yer almış ve bilhassa devrin sultan ve ileri gelenlerine söylediği kasideleriyle ün kazanmıştır (Nefîsî, 1363, I: 202). Kasidelerinde hicri altıncı ve yedinci yüzyıl kasidecilerinin üslubunu görülen Selmân (Safâ, 1374 hş: 548), kasidelerinde Menûçehrî, Senâî, Enverî, Hakanî ve özellikle Zahîr-i Fâryâbî ve Kemâluddîn-i İsfahânî’yi örnek almış; gazellerinde Sa’dî ve Mevlanâ’nın tarzını benimsemiş (Karaismailoğlu, 2009: 446-447) ve mesnevilerinde de Sa’dî ve Nizâmî’den etkilenmiştir (Değirmençay, 1999: 5). Memduhlarından aldığı başlıklarla iyi bir hayat süren Selmân, ömrünün son yıllarını yokluk içinde geçirmiş ve 778 (1376) yılında vefat etmiştir (Browne, 1956, III: 265).

Selmân’ın kaside, gazel, kıta, terci‘, terkiib ve rubailerden oluşan yaklaşık on bir bin beyitlik şiir divanı (Değirmençay, 1999: 5) yanında *Cemşîd u Hurşîd* ve *Firâknâme* adlı iki tane mesnevisi vardır (Nevâî, 1363 hş: 353). Selmân, *Cemşîd u Hurşîd* mesnevisini, Sultan Üveys’in isteği üzerine 763 (1361) yılında hezec bahrinde Nizâmî’nin *Hüsrev u Şîrin* mesnevisini örnek alarak kaleme almıştır. Hikâye aralarında başka vezinlerde gazel, rubâî ve kıtalar bulunmaktadır. Eser Ahmedî’nin ve Cem Sultan’ın aynı adlı Türkçe mesnevilerine kaynaklık etmiştir (Karaismailoğlu, 2009: 447).

Selmân, Müttekârib vezninde bin beyitten oluşan *Firâknâme* mesnevisini ise Sultan Üveys’e yazmıştır. Eser Sultan Üveys ile Hâce Mercan’ın oğlu Bayramşah arasındaki muhabbeti ve Bayramşah’ın Gilan’da ölümüyle aralarına düşen ayrılığı anlatmaktadır (Değirmençay, 1999: 5).

Eserlerinde edebi sanatları ustalıkla ve bolca kullanan Selmân, incelenen gazelinde de teşbih, kinaye ve tenâsüb gibi edebi sanatlardan istifade etmiştir. Teşbih bir şeyi bir

şeye benzetme; tenâsüb sözde aynı tür, benzerlik ve mülâzemet gibi mana açısından birbiriyle uygun kelimeleri bir arada getirmektir. Kinaye ise uzak ve yakın anlamı olan bir sözün, zihinden uzak anlamı kastedilecek şekilde kapalı söylenmesidir (Değirmençay, 2014: 95, 138,161).

Selmân edebi sanatları kullanırken tıpkı diğer Fars şairleri gibi tabiattaki çiçeklerden özellikle gülden istifade etmeyi ihmal etmemiştir.

Gül ya da kırmızı gül, Rosaceae familyasından Rosa cinsinden (Kerîmî, 1374hş: 266), beş çanak yaprağıyla çok sayıda parçalı taç yaprağından oluşan ve yüzlerce çeşidi bulunan bir bitkidir (İsmâil pûr, 1381 hş: 1201). Kırmızı gülün İran'da kendinden biten on iki türü bulunmaktadır (Muzafferiyan, 1375hş: 461).

İran'da çiçekler arasında en çok ilgi duyulan gül (Rengçî, 1372 hş: 12), Fars edebiyatında da en fazla kullanılan çiçeklerden olmuş ve gül ile genellikle kırmızı gül kast edilmiş; bazen nadiren de olsa kırmızı gül ifadesi kullanılmıştır (Şemîsâ, 1386 hş, II: 1041). Fars edebiyatında kırmızı gül, gül-i sorh, gül-i hamrâ, gül-i sûrî, gül-i sadberg, gül-i tayyâr, gül-i la'l, gül-i Muhammedî, gül-i nevrûz gibi çeşitli adlarla ifade edilmiştir (Dihhudâ, 1346 hş: XLI, 374). Gül, Hz. Peygamberin (s.a.v.) Miraç gecesi yere damlayan terinden bittiği inancı dolayısıyla da en çok değer verilen çiçeklerden olmuştur (Şemîsâ, 1386 hş b: 594). Fars şiirinde sevgilinin yüzü, yanağı, boyu gibi uzuvları güle teşbih edilmiş ya da gülden istiare olmuş; güzellik ve canlılığıyla bülbülün ona âşık olduğu bir maşuk olarak tasavvur edilmiştir (Gerâmî, 1389 hş: 281-282).

Selmân'ın inceleme konusu gazeli remel bahrinde sekiz beyitten oluşmakta ve gazelin tüm beyitlerinin sonunda tekrarlanan "gül" kelimesi redif işlevi görmektedir. Baharın ve baharın gelişinin vasf edildiği "gül" redifli söz konusu gazelde birinci beytin ilk mısramında gül ile kurulan **وقت گل** (gül vakti) ve **ایام گل** (gül zamanı) tamlamaları ile gül mevsimi anlatılmak istenmiştir. Gül mevsiminden kasıt bahar mevsimidir. Bahar mevsimi mey içip işret meclislerinde eğlenme zamanıdır (Rengçî, 1372 hş: 343). İkinci mısrada ise **جام گل** (gül kadehi) tamlamasında gül şekil itibarıyla ve yakut gibi nitelmesiyle yani kırmızı rengi dolayısıyla kadehe benzetilmiştir (Gerâmî, 1389 hş: 295). Ayrıca **جام ساغر، ساقی، وقت گل، ایام گل** kelimeleri arasında tenâsüp vardır. Birinci beyitte gül mevsimi yani baharın geldiğini söylenilmekte ve eğlence ve işret zamanı olan bu mevsimde sâkîden gül gibi kadehte yakut yani kırmızı renkli şarap istenmektedir:

خیز و در ده ساغری، یاقوت گون چون جام گل	ساقیا وقت گل آمد حبذا ایام گل
---	-------------------------------

Ey sâkî, gül vakti geldi, ne güzel gül zamanı!

Kalk ve gül kadehi gibi yakut renkli bir kadeh ver!

İkinci beyitte geçen **گل** ve **بلبل** kelimeleri arasında mülâzemet açısından tenâsüp sanatı bulunmaktadır. Beyitte bülbül ve gül hikâyesine temas edilmiştir. Şairlerce gül maşuk ve bülbül de âşık olarak vasf edilmiştir. Bülbül sadece gülün ortaya çıktığı bahar

başlarında öter ve diğer zamanlarda susar (Şemîsâ, 1386 hş, I: 178). İkinci mısradaki geçen **اهل دل** (gönül ehli) tamlaması zevk ve aşk ehli ve âşıktan kinayedir (Afifi, 1372 hş: I, 182). Beyitte maşuk olarak görülen güle dair haberleri almak için gönül ehli yani âşıkların baharın müjdecilerinden olan bülbülün ötüşünü kollamaları gerektiği ifade edilirken; bülbülün ötüşüyle güllerin açtığının yani baharın başladığının belli olduğunu söylenmiştir:

گوش کن گلبنانگ بلبل چشم نه بر بلبل	که اهل دل را می رساند هر یکی پیغام گل
------------------------------------	---------------------------------------

Bülbülün sesine kulak ver bülbülü kolla!

Çünkü gönül ehline ulaştırır gülün her bir haberini.

Bülbüllerin öttüğü, şarap içme, eğlenme ve işret meclislerinin kurulduğu tabiatta canlılık ve gençlik bahşeden baharın habercisi olan güllerin açtığı zaman yani gül zamanı şairlerce tüm bu güzelliklerin hepsini barındırması açısından en güzel zaman kabul edilmiştir (Gerâmî, 1389 hş: 296). Üçüncü beyitte gül zamanı yani bahar mevsiminin bu özelliğine dikkat çekilmiştir. Beyitte **عشق و معشوق و جوانی و سبزه** ve **عشق** kelimeleri arasında da tenasüp vardır:

عشق و معشوق و جوانی، سبزه و آب روان	خود همه وقتی خوش آید، خاصه در ایام گل
-------------------------------------	---------------------------------------

Aşk, maşuk, gençlik, yeşillik ve akan su,

Bizzat hepsi bir an hoş gelir, özellikle gül zamanında!

Dördüncü beytin ilk mısrasında bahar mevsimi geldiğinden bahçenin ve çiçeklerin şahı olarak görülen ve sultana benzetilen kırmızı gül (Gerâmî, 1389 hş: 281) için şahlık zamanı olduğu söylenilmektedir. İkinci mısradaki geçen **مرغ سحر** (seher kuşu) tamlaması bülbülden kinayedir (Afifi, 1372 hş: III, 2336). Aşığa benzetilen seher kuşu yani bülbülün, âşığı olduğu güle her sabah vakti mutluluk şarkıları söylediği ifade edilirken **بام گل** (gülün çatısı) tamlamasında bülbülün konduğu gül dalı çatıya benzetilmiştir. Yine **گل** ve **مرغ سحر** kelimeleri arasında mülâzemet açısından tenâsüp sanatı bulunmaktadır.

نوبت شاهی است گل رازان سبب هر بامداد	نوبت شادی زند مرغ سحر بر بام گل
--------------------------------------	---------------------------------

Gül için şahlık zamanıdır, o yüzden her sabah vakti,

Seher kuşu gülün çatısında mutluluk nakkaresi çalar.

Beşinci beyitte bahar mevsiminde yağın yağmurlar ve esen rüzgârın esintisinin narin olan gül goncasına zarar vereceğini ifade edilirken beytin ikinci mısrasında kullanılan **سقف مینا** (mine renkli çatı) (Servet, 1364 hş: 197) ve **گنبد سبز** (yeşil kümbet) terkipleri gökyüzünden (Afifi, 1372 hş: III, 2200) kinayedir. Gül goncası kümbete teşbih edilmiştir. Onun yeşil kısmı gökyüzü gibi zümrüt ve mine yani yeşil renklidir (Gerâmî, 1389 hş: 296):

از دم باد و نم باران، کند هر دم خراب	سقف مینا گنبد سبز زمرد فام گل
--------------------------------------	-------------------------------

Rüzgârın esintisi ve yağmurun ıslaklığı her an harap eder,

Gülün zümrüt gibi (olan) yeşil mina kümbetinin çatısını.

Altıncı beyitte gülün birkaç günle sınırlı ömrüne değinilmiştir (Hâtîf, 1390 hş :8). Birinci mısradaki gülfidanının yani gülün yeşermesi narinlik açısından ve ikinci mısradaki da “nazlı endamı” nitelemesiyle vasf edilerek güzellere teşbih edilen gülün tüm bu narinliğine ve güzelliğine rağmen ömrünün kısa süreli oluşuna ve sonunda solup gittiğine dikkat çekilmektedir:

گل به صد نزار چه پروردست چون خوبان ولی	عاقبت در خاک ریزد نازنین اندام گل
--	-----------------------------------

Gül güzeller gibi yüz naz ile yetişse de

Sonunda toprağa döker gül nazlı endamını.

Yedinci beyitte gülün içindeki sarı polenler rengi ve şekli dolayısıyla altına teşbih edilmiştir (Şemîsâ, 1386 hş, II: 1044). Gülün ortasındaki altın ya da altın kırıntılarına benzetilen sarı polenler gonca iken içinde saklıdır. Gül gülüp dudağını açınca ortasındaki altınları ortaya çıkarır (Gerâmî, 1389 hş: 294). Gülün gülmesi/tebessüm etmesi ya da dudağını açması gülün gonca halinden gül haline gelmesi yani açılmasından kinayedir (Enverî, 1383 hş: 520, 752). Ayrıca gülün açması için saba ya da seher rüzgârının esmesi gerekmektedir (Şemîsâ, 1386 hş, II: 1042)). Bu yüzden seher rüzgârı esince gül tebessüm eder yani açar ve gülün muradı gerçek olur yani gül açınca ortasındaki altına benzetilen sarı polenler ortaya çıkar:

گل به شکر خنده لب بگشاد تا باد سحر	زر نهادش در دهن وز زر بر آمد کام گل
------------------------------------	-------------------------------------

Gül tatlı gülüşüyle dudağımı açtı; sonunda seher rüzgârı

Onun ağzına altın koydu ve altından gülün muradı hâsıl oldu.

Şiirin son beytinde gülün ömrünün kırmızı rengini, güzel kokusunu ve güzel görünümünü kazanmakla geçtiği ve bunun kısa süreli olduğu ifade edilmektedir.

Şiirin son beytinde gülün ömrünün kırmızı rengini, güzel kokusunu ve güzel görünümünü kazanmakla geçtiği ve bunun kısa süreli olduğu ifade edilmektedir. Gülün ömür binası (ömür binası) tamlamasında ömür bir binaya benzetilmiştir. Gülün ömür binası yani ömür binasını هوا (hava), بوی (koku), رنگ (renk), خند (gülüş) ve شادی (mutluluk) üzere inşa etmesiyle gülün açması kastedilmiştir. Gülün sonunun ateş olması: gülün ateş renginde yani kırmızı renkte açması ve yok olması yani solması anlamlarına gelmektedir:

بر هوا و بوی و رنگ و خند و شادی نهاد	گل بنای عمر از آن، آتش بود فرجام گل
--------------------------------------	-------------------------------------

*Gül ömür binasını hava, renk, koku, gülüş ve mutluluk üzere inşa etti,
O yüzden, gülün sonu ateş olur.*

II. Sonuç

Selmân-ı Sâvecî incelenen gazelinde “gül” kelimesini tüm beyitlerin sonunda tekrar etmek suretiyle redif olarak kullanmıştır. Bahar mevsiminin gelişinin anlatıldığı gazelde gül kelimesi ile gül zamanı, gül vakti, gülün kadehi, gülün çatısı, gülün muradı gibi tamlamalar yapılmıştır.

Gazelde gül vakti ya da gül zamanı tamlamalarıyla bahar mevsimi kastedilmiştir. Gazel boyunca gülün şekline, rengine, yapısına, gelişimine, büyüüp yetişmesine, açmasına bülbül ile arasındaki ilişkiye ve ömrünün kısalığına değinilmiştir. Gül kadehe, çatıya, altına, şaha, güzellere, kümbete benzetilmiş; gülün gülmesi ya da tebessüm etmesiyle açması kastedilmiştir. Bunların anlatımında teşbih, kinaye ve tenâsüb gibi edebi sanatlar ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

Kaynaklar

- Afîfî, R. (1372 hş). *Ferhengnâme-i Şi'ri*. Tahran.
- Ali Şîr Nevâî. (1363 hş). *Mecâlisu'n-nefâyis* (Nşr.: 'Alî Asgar-i Hikmet), Tahran.
- Browne, E. G. (1956). *A Literary History of Persia*. Cabridge.
- Değirmençay, V. (1999). *Selmân-ı Sâvecî'nin Masnu' Kasidesi Bedâyiü'l-eshâr*. Erzurum.
- Değirmençay, V. (2014). *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*. Ankara.
- Devletşâh-ı Semekandî. (1382 hş.) *Tezkiretu's-şu'arâ* (Tsh.: E.G. Browne). Tahran.
- Dihhudâ, 'A. E. (1346 hş). *Lugatnâme*. Tahran.
- Enverî, H. (1383 hş). *Ferheng-i Kinâyât-i Sohen*. Tahran.
- Gerâmî, Behrâm. *Gul u Giyâh Der Hezâr Sâl-i Şi'r-i Fârsî*. Tahran: İntişârât-i Sohen, 1389 hş.
- Hâtîf, H. (1390 hş). “Remz-i Gul Der Edebiyyât-i Fârsî”. *Kitâb-i Mâh-i Edebiyyât*. (48), 4-12.
- Hidâyet, R. K. (1339 hş). *Mecmâu'l-fusehâ* (Tsh.: Muzâhir-i Musaffâ). Tahran.
- İsmâilpûr, Mehbîz. “Giyâhân Der Edeb-i Fârsî”. *Dânişnâme-yi Edebî-yi Fârsî*. 2: 1181-1204. Tahran: İntişârât-i Vezârât-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1381 hş.
- Karaismailoğlu, A. (2009). Selmân-ı Sâvecî, *DİA*, (XXXVI, 446-447), İstanbul.
- Kerîmî, Hâdî. *Esâmî-yi Giyâhân-i İrân*. Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, 1374 hş.
- Muzafferiyân, Veliyullah. *Ferheng-i Nâmhâ-yi Giyâhân-i İrân*. Tahran: Ferheng-i Muâsır, 1375 hş.

Nefîsî, S. (1363hş). *Târîh-i Nazm u Nesr der Îrân ve der Zebân-i Fârsî*. Tahran.

Niyâumrân, A. Z. (1390 hş). “Mukâyese-i Muhtevâî-yi Leylî vu Mecnûn-i Nizâmî ve Firâknâme-i Selmân-i Sâvecî”, *Mecmua-yi Pijûhişnâme-i Edeb-i Ganâî*, (9/16), 99-114.

Nu‘mânî, Ş. (1339 hş). *Şi ‘ru ‘l-Acem* (Çev.: Seyyid Muhammed Takî Fahr Dâî-yi Gîlânî). Tahran.

Râzî, E. A. (1389 hş). *Heft İklim* (Tsh.: Muhammed Rızâ Tâhirî). Tahran.

Rengçî, Gulâmhuseyn. *Gul u Giyâh Der Edebiyyât-i Manzûm-i Fârsî*. Tahran: Mutâlaât ve Tahkîkât-i Ferhengî, 1372 hş.

Safâ, Z. (1386 hş). *Târîh-i Edebiyyât der Îrân*. Tahran.

Safâ, Z. (1374 hş). *Genc-i Sohen*. Tahran.

Sâvecî, S. (1376 hş). *Külliyât-ı Selmân-ı Sâvecî* (Tsh.: Abbâs ‘Ali-yi Vefâî). Tahran.

Servet, M. (1364 hş). *Ferheng-i Kinâyât*. Tahran.

Şemîsâ, S. (1386 hş). *Ferheng-i İşârât*. Tahran.

Şuşterî, K. Nûrullâh. (1377 hş). *Mecâlisu ‘l-mu‘minûn*. Tahran.